

deze niet heeft gepubliceerd. Van Keulen suggereert dat Bavinck zijn collega Geesink, verantwoordelijk voor onderwijs in de ethiek aan de VU, niet voor de voeten wilde lopen. Misschien vond Bavinck zijn ethiek gewoon (nog) niet goed genoeg. Afgezet tegen de indrukwekkende diepgang en rijpheid van zijn Dogmatiek is dat voorstelbaar. Bavincks ethiek zal waarschijnlijk vooral als tijdsdocument en als hulpmiddel voor specifieke Bavinckstudies dienen. Bavincks inhoudelijke beslissingen missen vaak overtuigingskracht, ze zijn niet altijd origineel en bovendien gedateerd. Dat hij 'plicht' het centrale begrip in de heiligingsleer maakt, is vanuit zijn tijd voorstelbaar, maar in huidig licht niet sterk.

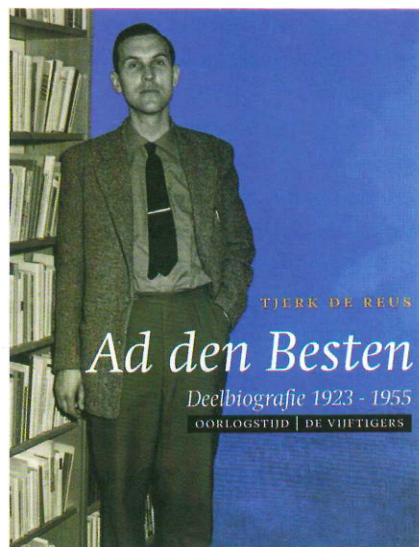
Het meest interessant en onderscheidend zijn de bladzijden die Bavinck wijdt aan de aard van het geestelijk leven (gemeenschap met God) en de wedergeboorte, die zich 'terstond' openbaart in geloven. Bavinck weet van verstandsmensen enerzijds en gemoedsmensen anderzijds. Hij wil, typisch Bavinck, verstand en hart juist bij elkaar houden. Hij gaat uitgebreid en genuanceerd in op de toe-eigening van het heil (die hij ook wel 'aneignende werkzaamheid' noemt). In de ethiek tref je sporen aan van Bavincks afgescheiden afkomst.

A. Huijgen, Kampen

Tjerk de Reus, **Ad den Besten. Deelbiografie 1923-1955**. Uitgeverij Skandalon, Middelburg 2018, € 35,00, 575 pagina's, ISBN 978 94 9218 3729

Tjerk de Reus schreef een biografie over de eerste helft van het leven van Ad den Besten en dat is een mooi boek. Ad den Besten is wellicht het meest bekend als medewerker aan het 'oude' Liedboek voor de kerken. Deze biografie gaat echter over zijn leven voor die tijd.

Het boek is interessant voor wie geïnteresseerd is in geschiedenis. Den

Bestens vader was lid van de NSB en in de Tweede Wereldoorlog burgemeester van Apeldoorn. Den Besten zelf studeert theologie, tekent de loyaliteitsverklaring (omdat hij de Duitse overheid als het wettig gezag ziet) maar laat zich tegelijk vrijwillig tewerkstellen in Duitsland. Na de oorlog wordt hij redacteur bij uitgeverijmaatschappij Holland en staat midden in de culturele wereld van net na de oorlog, onder andere die van de 'Vijftigers'.

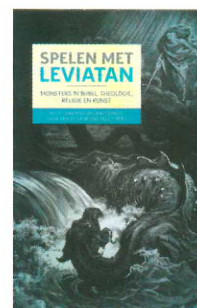
Het boek leest tegelijk als een soort *coming of age*-roman. De Reus beschrijft mooi de persoonlijke ontwikkeling van Den Besten, die na de oorlog in een crisis terechtkomt die zijn leven verandert. Een verandering die je volgens De Reus gerust als 'bekering' mag omschrijven. In de oorlog is hij gefascineerd door de Duitse natuurpoëzie. Na de oorlog ondergaat hij de invloed van Willem Barnard en Mis-kotte. Hij verandert van een 'natuurmens met mystieke aanleg' die dominee wil worden in een kritische geest die als redacteur bij een uitgever werkt.

Het fascinerendst vond ik echter de hoofdstukken die ingaan op Den Bestens visie op poëzie, kerk en samenleving. Den Besten pleit voor een 'gebroken esthetica': een visie die argwanend staat tegenover wat schoon en vroom is omdat wie zich oriënteert op Jezus Christus weet heeft van een radicale disharmonie in het menselijk

bestaan. Tegelijk is die disharmonie niet uitzichtloos; God zelf is in haar ingegaan. De ware harmonie is niet iets waarover je beschikt maar van belofte. En in die werkelijkheid kan het dichterlijk woord worden ingezet om levenservaringen te ordenen en te verhelderen; het woord (be)noemt en geeft namen. Die hoofdstukken lijken me uiterst relevant voor wat we tegenwoordig *public theology* noemen, de manier waarop de kerk zich mengt in het maatschappelijk debat. Hoe komen we verder dan preken die heel mooi zeggen wat we toch al weten, maar ook verder dan poëzie of romans of cabaretiers die ontstellend scherp de existentiële leegte van ons bestaan blootleggen? Den Besten leefde in een andere tijd maar zijn stem is het waard om naar te luisteren om op die vragen een antwoord te vinden.

D.J.T. Hoogenboom, Utrecht

Koert van Bekkum e.a. (red.), **Spelen met Leviatan. Monsters in Bijbel, theologie, religie en kunst**. Apeldoornse Studies / TU-Bezinningsreeks. Uitgeverij Buijten & Schipperheijn Motief, Amsterdam 2018, € 22,50, 287 pagina's, ISBN 978 90 5881 9901

Deze bundel is het resultaat van een conferentie over Leviatan van de onderzoeksgroep Biblical Exegesis and Systematic Theology van de Theologische Universiteiten van Apeldoorn en Kampen. De vijftien artikelen gaan over Leviatan of andere monsters in het Oude Testament, Nieuwe Testament en Judaïca, en systematische theologie en kunst.